

1919 a absolvoval poté s legiemi cestu po Sibiřské magistrále z Krasnojarsku až do Vladivostoku, kam dorazil koncem února 1920. Zde byl Epidemiologický ústav umístěn v izolaci na skalnatém a hornatém Ruském ostrově (o jeho bryoflóře pojednal v r. 1929).

Do Československé republiky se Josef Podpěra vrátil přes Severní Ameriku až 21. července 1920. V Brně byla mezitím zákonem č. 50 z 28. ledna 1919 zřízena Masarykova univerzita. Profesorský sbor její přírodovědecké fakulty se 8. listopadu 1920 usnesl, aby zde byla zřízena stolice botaniky a navrhl Podpěru ke jmenování profesorem. Ten nabídku přijal a dekretem z 29. dubna 1921 ho prezident republiky T. G. Masaryk jmenoval řádným profesorem všeobecné a systematické botaniky na MU, kde později zastával děkanskou (v letech 1925–26 a 1934–35) i rektorskou funkci (1937–38). V meziválečné době vybudoval a po 2. světové válce obnovil Botanický ústav; jeho existenci kromě kvalitního personálního zázemí opíral o tři základní pilíře: knihovnu, herbář a botanickou zahradu. Všechny existují dodnes a jejich význam je pro univerzitu a moravskou botaniku nezastupitelný.

Životním tématem Podpěrova bryologického výzkumu byl druhově bohatý a taxonomicky obtížný rod prutník (*Bryum*). Řadu příspěvků na toto téma zcela zastihuje jeho 17dílná monografie *Bryum Generis Monographiae Prodrromus* (1942–72), zahrnující celkem více než 1 800 tiskových stran, jejíž posledních 9 částí vyšlo až po jeho smrti zásluhou Zdeňka Pilouse. Podpěrův *Conspectus Muscorum Europaeorum* (1954, reprint 1975) je především komentovaný nomenklatorický katalog všech evropských mechů, s charakteristikou jejich výskytu a rozšíření a s bohatým přehledem úzce pojatých vnitrodruhových taxonů. Splitterské pojetí, charakteristické množstvím forem a variet a vrcholící

1 Ostřice Otrubova (*Carex otrubae*) – druh popsáný Josefem Podpěrou na počest olomouckého botanika Josefa Otruby (1889–1953). Foto L. Hrouda

v evropské taxonomii na přelomu 19. a 20. stol., je typickým rysem také Podpěrových prací o rostlinách cévnatých, mimo jiné i v ostatních ohledech moderně koncipované Květeny Moravy ve vztazích systematických a geobotanických. Z tohoto díla dokončil v letech 1926–30 pouze torzo o třech svazcích věnovaných kapradostům, travám a šachorovitým. Skvělý taxonomický talent zúročil v rozpoznání nových kříženců, v jejichž epitetech zvětšil jména podstatné části svých spolupracovníků – amatérských moravských floristů. Z celoživotního přátelství s Karlem

Dominem vzešlo v r. 1928 společně přepracované vydání Polívkova klíče, které bylo vynikající terénní určovací pomůckou mnoha dalších botanických generací. Úplná Podpěrova bibliografie zahrnuje více než 390 odborných knih a článků, recenzí a životopisných příspěvků v botanických a přírodovědných časopisech a také statí ve vědeckopopularizačních periodikách, v menší míře v denním tisku. J. Podpěra zemřel 18. ledna 1954, krátce po jmenování akademikem.

Jakým byl Podpěra člověkem? Červenolící bujarou pivoňkou z Brna, jak o něm psal švédský tisk v reportáži ze skandinávské mezinárodní fytogeografické exkurze? Váženým profesorem s archaickým cvikrem na nose, s hřmotným hlasem i postavou, vyjadřujícím se starobylým slohem a častujícím studenty poněkud nezvyklým oslovením „občane“? ... Jak je najednou těžké odpovědět, když ti, kterých jsme se mohli kdykoli zeptat, už tu nejsou. S určitostí můžeme říci, že Podpěra ctil profesní kolegy a zároveň byl jimi respektován, a to i těmi, kteří jinak byli známi svou kritičností až konfliktností. Nepochybně však byl obdařen hlubokou empatií k potřebným a neváhal nezištně pomáhat. Obuvnickému dělníku ze Žďáru F. Kovářovi, který při mikroskopování lišejníků skoro přišel o zrak, opatřil kvalitní mikroskop a v r. 1907 mu dopomohl i k bydlení a místu kustoda Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. Ujal se běžence před bolševickou revolucí G. I. Širjaeva, umožnil mu profesně vyrůst a pomáhal mu, když musel koncem 2. světové války znovu prchat. V životní a profesní krizi v letech 1932–33 pomohl talentovanému vješťanému přírodovědci J. Jedličkovi, když se jako řeholní bratr Clemens snažil vyvázat z augustiniánského kláštera, aby se mohl věnovat vysněné botanické dráze. Také takový byl Josef Podpěra.

František Krahulec

Jaromír Klika (1887–1957)

Jedním z botaniků, kteří se významně zasloužili o rozvoj oboru v celé Evropě, byl Jaromír Klika. Zabýval se fytoocenologií, i když se k ní jako svému oboru, kterému se mohl věnovat profesionálně, dostal až v posledních 10 letech svého života. V době mezi válkami působil jako vysokoškolský učitel na Českém vysokém učení technickém v Praze, kam tehdy patřily fakulty s aplikovanými obory, jako zemědělství, lesnictví a chemická technologie. Na těchto školách učil mykologii, dendrologii, zbožíznalectví. A zejména v dendrologii po něm zůstala řada kvalitních příruček. Z hlediska hlavního proudu české botaniky stál v druhé garnituře tím, že nepracoval na univerzitě. Ale proto, že byl velmi pilný, předhlonil ve fytoocenologii

i většinu ostatních botaniků, kteří se jí u nás věnovali. Předmětem studia fytoocenologie jsou rostlinná společenstva – nenáhodná seskupení rostlin, která se vyskytují v krajině za stejných ekologických podmínek, jakými jsou např. dostupnost vody, živin, pH, světlo a také umístění v krajině ve vztahu ke slunečnímu záření či nadmořské výšce. Zkoumá složení společenstev – které druhy je pravidelně tvoří a za jakých podmínek. Jako obor vznikla fytoocenologie ve 20. stol. a postupně budovala systém jednotek seskupených hierarchicky.

J. Klika se začal fytoocenologii věnovat ve 20. letech, studoval řadu společenstev a regionů v tehdejším Československu. Publikoval množství prací, které se zabý-

valy stepními porosty, horskou vegetací Velké Fatry, lesy. Ve 30. a 40. letech se dovtvářel systém fytoocenologických jednotek a Jaromír Klika se na jeho podobě výrazně podepsal. Spolu s kolegy využil své znalosti a popsal řadu nejvyšších jednotek vegetace. V mnoha případech poněkud předběhli své vzory ze západní Evropy a jimi navržená jména (a jednotky, které reprezentují) tak mají prioritu. Ale Klika jen nepopisoval nové jednotky, bedlivě si všímal podmínek, za jakých společenstva rostou v přírodě. Aby byly tyto podmínky kvalitně charakterizovány, zabýval se i metodami jejich měření. Široké veřejnosti celý soubor metod zpřístupnil ve svých příručkách věnovaných klimatologii (měření mikroklimatu) a metodám studujícím fyzikální a chemické vlastnosti půdy. Část textů sám napsal, část sestavili jím prizvaní odborníci, ve své době špičky jednotlivých oborů. Skutečností je, že přístrojové vybavení se od té doby silně změnilo, ale předmět studia nikoli. Během svého života soustředil J. Klika rozsáhlou knihovnu, která je jako celek uložena v Botanickém ústavu AV ČR, v. v. i., v Průhonicích. Je naprosto nepostradatelným zdrojem informací,

např. při veškeré práci týkající se jmen společenstev.

Fytocenologie studuje rozložení rostlinných společenstev v krajině. Proto nepřekvapí, že se J. Klika stal jedním z průkopníků územního a krajinného plánování. Ač někdo slovo plánování nemá rád, tak např. územní plán je i z hlediska současných zákonů jedním z nejdůležitějších dokumentů přijímaných samosprávou. A tam, kde je dobrý územní plán, vzniká daleko méně problémů s životním prostředím než tam, kde chybí a věci v krajině či obcích se dějí živelně. Prof. Klika se věnoval jak plánování krajiny, tak i některých obcí – činnostem těsně souvisejícím s ochranou přírody. Proto nemůže udivit, že byl jedním z největších propagátorů ochrany přírody a aktivně její dění ovlivňoval.

Vědecké osobnosti nejsou stejné, podobně jako se každý člověk něčím odlišuje.

Nesmíme si představovat, že vždy jde o suché a velmi přesné vědce. Jsou takoví, kteří mají svůj úzký obor, v něm svou problematiku a precizně sbírají data, vytvářejí z nich naprosto ucelenou a bezchybnou síť poznatků. A pak jsou jejich protiklady, kterým jeden obor nestačí. Z hlediska těch prvních jsou nepřesní, ale zase jim nechybí rozlet, vědecká fantazie a určitá velkorysost. A spíše mívají schopnost syntetizovat, než se věnovat bezchybné analytické práci. Prof. Klika patřil více k této druhé skupině. V jeho pracích se objevují chyby, tradovaly se historiky o jeho nedostatcích v určování rostlin. Ale na druhé straně ovlivnil podstatně svůj obor, a to nejen na území Československa. Tím, že popsal řadu ve fytoecnologickém systému vysokopostavených jednotek, ovlivnil vývoj i v celé Evropě. A k utváření oboru v Československu přispěl nejen metodickými

příručkami, které podnítil a pomohl sestavit. Na Univerzitu Karlovu se jako pedagog dostal až v r. 1950 a přestože tam před svou nečekanou smrtí nepobyl dlouho, pro „svůj“ obor strhl spoustu žáků, kteří pak pokračovali ve studiu vegetace a její ekologie. Přes Klikovy žáky a spolupracovníky vede přímá linie k současným fytoecnologům, kteří dovršují činnost započatou J. Klikou. Vycházejí díly Vegetace České republiky. A ty, kteří s ochranou přírody přicházejí více do kontaktu, tak nepřekvapí, že i jeden z největších projektů ochrany přírody v České republice, který se uskutečnil v minulém desetiletí a probíhá dosud – vytvoření soustavy chráněných území Natura 2000 – je založen na fytoecnologických základech položených Jaromírem Klikou. Po mnoha letech došlo poněkolkrát k propojení oborů, jejichž byl propagátorem.

Lubomír Hrouda

František A. Novák (1892–1964)

Rodák z Těšínska, prof. PhDr. František Antonín Novák, prožil většinu života na Podřipsku a v Praze; velké části dnešní generace je znám hlavně jako autor příručky *Vyšší rostliny*, která vyšla v r. 1961.

Zálibu v přírodních vědách měl od malíčka. Přestože se však již coby žák měšťanky účastnil exkurzí plzeňského přírodovědného klubu, jako vysokoškolský student začal v r. 1912 na chemii, ale po přerušení kvůli 1. světové válce dokončil studium na botanice. Těžko říci, zda ho k chemii prvotně nepřivedla jeho celoživotní záliba ve fotografii, které velmi dobře rozuměl. V každém případě, hned po absolutoriu r. 1919 zůstává jako asistent prof. Karla Domina na Farmaceuticko-botanickém, resp. Botanickém ústavu a budovu v Benátské ulici neopustil ani v okamžiku své smrti.

Většinu mladšího a středního věku prožil na fakultě ve stínu charismatického K. Domina, ředitele Botanického ústavu i předsedy ČBS (resp. ČSBS). Jejich vztah velmi pravděpodobně nepostrádal složitosti, ale Novák si dokázal najít vlastní témata, svou cestu a kromě toho Dominu ho jistě velmi potřeboval pro systematickosti a schopnost odvést mravenčí práci. Disproporce se projevil již v prvních poválečných letech, kdy Novák jako Dominův asistent s ním navštívil několikrát Slovensko a publikoval samostatné fytoecografické studie (Malé Karpaty, Vihorlat). Jistá žárlivost Domina na vše, co se týkalo Karpat, nasměrovala posléze Nováka na dlouhou dobu k cestám na Balkán. Z nich pak čerpal pro monografie hvozdíků (jimž se věnoval ve své habilitaci), soubor prací o balkánských hadcích i další studie.

Se Společností byl spjat od absolutoria až do své smrti. Od r. 1920 vykonával 15 let funkci jednatele ČSBS, vlastně nejdůležitější osoby, ale víceméně v trvalém stínu

jejího předsedy – Karla Domina. Díky své nekonfliktní povaze byl téměř předurčen pro práci organizátorskou, redakční a všechny další méně příjemné činnosti, které ale vyžadují přesnost a spolehlivost a často nejsou stejně dost doceněny. Novák v sobě téměř po celou dobu 1. republiky sdružoval (neplacené) funkce tajemníka Společnosti, redaktora *Preslií*, redaktora a administrátora *Vědy přírodní*; a přitom psal kompendia a ve 42 letech dospěl k řádné profesuře botaniky. Není divu, že se již v r. 1938 stal čestným členem Společnosti. V poválečné době se pak více věnoval organizační práci na fakultě: byl děkanem i ředitelem obnovovaného Botanického ústavu. V době svého děkanského úřadu se bohužel podílel na odstranění prof. Domina z botanického života. Ke Společnosti se ještě jednou plně vrátil při organizaci jubilejního sjezdu k 50. výročí r. 1962. Do funkce nejčestnější, předsednické, byl ale zvolen až posléze – ve chvíli, kdy mu zbývaly ani ne dva roky života, a to ještě kvůli tragické smrti předsedy prof. Karla Hrubého v prosinci 1962.

Pamětníci píší, že byl velmi pečlivým pedagogem, který se jako vysokoškolský učitel intenzivně věnoval výchově farmaceutů a posléze přírodovědců; k farmaceutům ho vlastně přivedla tak trochu pozice druhého (hlavním přednášejícím byl Domin), ale i vztah k chemii, kterou původně studoval (velmi kvalitní učebnici Farmaceutické botaniky vydal dlouho po odchodu Domina, v r. 1950). Neměl charakteru Domina ani jeho mladších kolegů, taxonoma Dostála a geobotanika Krajiny, ale přesto byl oblíben jak za katedrou, tak v terénu. Přes různé publikační „exkurzy“ do morfologie, geobotaniky nebo ekologie (vegetace hadců) byl v principu rozeným systematickem. První obsáhlé kompendium,

Systematickou botaniku pro Rostlinopis vydávaný nakladatelstvím Aventinum, napsal v prvních válečných letech a 1 046 stran tisku dodnes budí respekt. Díky intenzivnímu shromažďování knihovny, tisícům separátů z celého světa i knih, mohl na sklonku života k této práci přistoupit znovu – jeho *Vyšší rostliny* z r. 1961, téměř stejně tak robustní jako *Rostlinopis*, jsou poslední opravdovou česky vydanou monografií celosvětového systému cévnatých rostlin. Jeho fylogenetický pohled nebyl příliš šťastný (v této otázce také trochu vsadil na nepravé předchůdce), ale informační náplň kapitol o jednotlivých čeledích, jejich morfologii a rozšíření je dodnes použitelná (druhé posmrtné vydání z r. 1972 je ale svými úpravami spíše krokem zpět).

Prof. Novák byl též neúnavným popularizátorem. Stal se kmenovým autorem obrazového čtrnáctideníku *Naši přírodou*, který začal vycházet v r. 1937 (byť vyšlo jen pět ročníků), doprovodil textem nádherné ilustrace rostlin Karla Svolinského v edici *Naše příroda v obrazech* (*Rostliny I–III, Horské rostliny*). Na sklonku života napsal své asi nejnámější popularizační a výpravné fotografické dílo – *Velký obrazový atlas rostlin*. Vyšel sice až posmrtně r. 1965, ale nakladatelství *Artia* ho připravilo v 17 jazykových mutacích.

Musel být člověkem neobyčejně precizním a trpělivým. Jeho již zmíněná celoživotně budovaná knihovna, kterou odkázal Společnosti a která je dodnes separátní součástí knihovny ČBS (včetně perfektní kartotéky), je i na tehdejší dobu neobvykle velká. Když se člověk probírá zaprášenými deskami, všude je plno doplňků a poznámek, které si činil „za pochodu“. Jak klidně a tiše žil, tak odešel: ještě v polovině prosince 1964 zahajoval jako předseda ČSBS přednášku podzimního cyklu, v nezbytném obleku v posluchárně PřF UK ve Viničné 5 a se svým charakteristickým ráčkováním řídil diskusi (byl jsem tehdy studentem prvního ročníku a byla to jedna z mých prvních návštěv akce ČSBS). O několik dní později dopoledne ho vrátí pan Klusák, který roznášel poštu, nalezl za pracovním stolem s hlavou dřímající na rukou, ale s duší již putující v oblacích.